

Asia: VN/10363/2022

Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen; työryhmämietintö

Synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen

Lausuntonne:

Työryhmä esittää, että oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annetun lain soveltamisalaa laajennetaan siten, että se kattaa myös oikeusgeneettiset tutkimukset, jotka tehdään synnyttäneen henkilön äitiyttä koskevan kysymyksen ratkaisemiseksi. Oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettua lakia ja sen nimikettä ehdotetaan muutettavaksi siten, että isyystutkimuksen sijaan säädetään oikeusgeneettisestä vanhemmuustutkimuksesta.

Asianajajaliitto kannattaa lainsäädännön terminologian neutralisoimista ja sitä, että käytettävän isän ja äidin sijaan käytettäisiin termiä otaksuttu vanhempi. Terminologian muuttaminen poistaa myös mahdollisia ristiriita- ja rajoitustilanteita, joita isyys-termin käyttöön on liittynyt.

Vallitsevan käytännön mukaan äidistä otetaan yleensä näyte oikeusgeneettisen isyystutkimuksen yhteydessä ja näin on voitu varmistua myös lapsen geneettisestä äidistä. Vanhemmuuslaki ei ole kuitenkaan mahdollistanut suoraan äiti-lapsi-merkinnän tekemistä väestötietojärjestelmään, vaan sovellettavaksi on tullut väestötietolain mahdottomuusharkinta. Mahdottomuusharkinnan soveltamisen kynnys on kuitenkin asetettu korkeammalle kuin pelkän isyyden vahvistamisen eikä tämän voida katsoa olevan perusteltua. Lisäksi kun huomioidaan se seikka, että perhe saattaa saapua Suomeen ilman isää, voi tämä asettaa perheen lapset keskenään eriarvoiseen asemaan. Rekisteriviranomaisena toimiva Digi- ja väestötietovirasto on katsonut, ettei sillä ole toimivaltaa vahvistaa synnyttäneen äidin äitiyttä, koska kyse ei ole vanhemmuuslain mukaisesta äitiyden vanvistamismenettelystä.

Asianajajaliitolla ei ole huomautettavaa ehdotettavaan muutokseen, vaan Asianajajaliitto pitää sitä vanhempien yhdenvertaisuuden, perhe-elämän suojan sekä lapsen edun ja oikeuksien näkökulmasta hyvänä asiana. Tämänhetkistä oikeustilaa, jossa synnyttäneen äidin selvittämisestä, äitiyden

vahvistamisesta tai kumoamisesta ei ole laissa säännöksiä ja oikeusgeneettisestä isyytustutkimuksesta annetun lain soveltamisalasta on sen sanamuodon mukaan rajattu pois mahdollisuus äitiyden selvittämiseen, ei voida pitää tyydyttävänä. Kuten mietinnössäkkin todetaan, tämä aiheuttaa epäselvyyttä, pitkiä oikeusprosesseja ja pahimmassa tapauksessa oikeudenmenetyksiä.

Kuten työryhmäkin toteaa, huoltaja-merkinnän puute väestötietojärjestelmässä vaikeuttaa lapsen asioiden hoitamista eri viranomaisissa ja on omiaan vaikuttamaan maahanmuuttajaperheen kotoutumiseen. Vaikka lapsen isän isyys olisi saatu selvitettyksi, mutta merkintä lapsen äidistä puuttuu, ei lastenvalvojalla ole toimivaltaa vahvistaa lapselle ainoata huoltajaa, ellei tätä koskevaa sopimusta varten ole oikeudellisia sopijapuolia. Ilman väestötietojärjestelmään merkittyä huoltajaa, ei lapsi esimerkiksi ole oikeutettu elatusapuun eikä hänelle voida vahvistaa tapaamisoikeuksia.

Työryhmä ehdottaa, että oikeusgeneettinen vanhemmuustutkimus voitaisiin suorittaa lastenvalvojan luona silloinkin, kun lapsi ei ole ikänsä ja kehityksensä puolesta kykenevä antamaan itse suostumusta näytteen ottamiseen eikä lapsella ole huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, joka voisi antaa suostumuksen lapsen puolesta. Asianajajaliitto pitää ratkaisua lastenvalvojalla tehtävästä näytteenotosta luontevana, sillä lastenvalvojilla on jo entuudestaan keskeinen rooli vanhemmuuden selvittämisessä. Prosessin nopea, tehokas ja yksinkertainen käsittely on myös kannatettavaa, mutta Asianajajaliitto painottaa lastenvalvojen koulutuksen ja tulkauspalveluiden käytön välttämättömyyttä sen varmistamiseksi, että perhe ymmärtää asian merkityksen ja oikeutensa asiassa.

Edeelleen Asianajajaliitto pitää hyvänä asiana, että lastenvalvojilla ei ole oikeutta tahdonvastaiseen näytteenottoon. Jokseenkin epäselväksi ehdotuksessa kuitenkin jää tilanne, jossa henkilö, jonka vanhemmuutta selvitetään, vastustaa näytteenottoa lastenvalvojalla ja lapselle joudutaan hakemaan tuomioistuimelta huoltajan sijaista. Tällaisessa tilanteessa on epäselvää, kuka hakemuksen tuomioistuimelle tekee ja onko vanhemmuuden selvittäminen tällaisessa tilanteessa ylipäättänsä harkinnanvaraista vai pakollista. Ilmeisesti hakemuksen huoltajan sijaisesta tuomioistuimelle tekee lastenvalvoja. Epäselväksi myös jää, tuleeko tuomioistuimelle tehtävässä hakemuksessa jo ehdottaa henkilöä huoltajan sijaisen tehtävään, vai jääkö huoltajan sijaisen hankkiminen yksin tuomioistuimen tehtäväksi. Vielä epäselväksi jää se, onko tehtävään määrätty huoltajan sijainen oikeutettu palkkioon tehtävästään oikeusapulain perusteella vai toimiiko maksajana joku muu taho kuten esimerkiksi kunta, jonka hyvinvointialueella lastenvalvoja työskentelee.

Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen Digi- ja väestötietovirastossa

Lausuntonne:

Ehdotuksen mukaan Digi- ja väestötietovirasto vahvistaisi synnyttäneen äidin äitiyden, jos äitiys on selvitetty vanhemmuuslaissa tarkoitetulla tavalla eikä ole aihetta epäillä, ettei henkilö ole lapsen synnyttänyt äiti. Ehdotus jättää harkintavaltaa Digi- ja väestötietovirastolle sen suhteen, onko oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen tuloksesta huolimatta aihetta epäillä, ettei henkilö ole lapsen synnyttänyt äiti.

Asianajajaliitolla ei ole huomautettavaa tämän ehdotuksen suhteen.

Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen tai kumoaminen tuomioistuimessa

Lausuntonne:

Ehdotuksen mukaan lakiin ehdotetaan lisättävien säännökset synnyttäneen äidin äitiyden vahvistamiseksi tai kumoamiseksi tuomioistuimessa. Ehdotetut säännökset vastaavat pääperiaatteiltaan isyyden vahvistamista ja kumoamista koskevia säännöksiä.

Asianajajaliitto kannattaa ehdotusta ja pitää tätä vanhempien yhdenvertaisten oikeuksien kannalta perusteltuna.

Suostumus tutkimuksen edellytyksenä

Lausuntonne:

Työryhmä ehdottaa, että näytteen ottaminen oikeusgeneettisessä tutkimuksessa on jatkossakin suostumukseen perustuvaa. Poikkeuksena olisivat tilanteet, joissa näyte viime kädessä voitaisiin ottaa lapsesta, lapsen synnyttäneestä äidistä ja otaksutusta toisesta vanhemmasta ilman näiden suostumusta. Lisäksi työryhmä ehdottaa, että tutkittavien etusijajärjestystä joustavoitetaan. Samalla täsmennetään lähisukulaisen määritelmää. Lisäksi työryhmä ehdottaa, että tilanteessa, jossa tutkittavan isovanhempi tai muu lähisukulainen on kadonnut tai kuollut, ei tämän oletettua suhtautumista oikeusgeneettiseen vanhemmuustutkimukseen erikseen tutkittaisi, ellei tutkittava ole eläessään nimenomaisesti kieltänyt tutkimuksen tekemistä esimerkiksi testamentissa tai hoitotahdossa.

Asianajajaliitto pitää työryhmän ehdotusta perusteltuna ja hyvänä etenkin sitä, että lainsäädännöllä mahdollistetaan tapauskohtainen tarkoituksenmukaisuusharkinta etusijajärjestystä joustavoittamalla sen suhteen, keltä lähisukulaiselta näyte otetaan. Myös suostumuksen muuttamista oletuksesta nimenomaiseen kieltämiseen pidetään perusteltuna ehdotuksena. Ehdotuksella kokonaisuudessaan on nähtävä olevan prosessia nopeuttavia ja myös taloudellisia vaikutuksia.

Tutkimus haudatusta vainajasta

Lausuntonne:

Työryhmä ehdottaa, että tuomioistuin voi määrätä oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen tehtäväksi myös haudatusta vainajasta. Työryhmä painottaa haudan avaamisen ja vainajan

tutkimisen olevan viimesijainen keino selvittää vanhemmuus. Lisäksi työryhmä ehdottaa, että tuomioistuimien voi määrätä tutkimukset tehtäväksi haudatusta vainajasta vain, jos vainajasta ei ole saatavilla aiempia tutkimustuloksia tai aiemmin otettuja kudosnäytteitä. Lisäksi edellytyksenä on, ettei tutkimusta voi tehdä elävästä henkilöstä tai näistä tutkimuksista ei voida saada riittävää selvitystä. Lisäksi lainsäädäntöä ehdotetaan täsmennettävän siltä osin, että hauta saadaan avata vasta, kun tuomio on lainvoimainen.

Asianajajaliitto pitää perusteltuna, että haudan avaaminen on viimesijainen keino selvittää vanhemmuus. Asianajajaliitto pitää myös perusteltuna, että laista poistetaan rajausta, jonka mukaan kuolleen tutkittavan, joka on haudattu tai tuhattu, kudosnäytettä ei voida tutkia. Muutos edistää prosessin joutuisuutta ja estää tilanteita, joissa näyte on jo otettu, mutta lainsäädäntö estää sen tutkimisen, koska vainaja on haudattu tai tuhattu.

Asianajajaliitto pitää hyvänä selkeyttää osin prosessia ja otettavan säännökset aikaisempien tutkimustulosten ja kudosnäytteiden käyttämisestä myös elävien henkilöiden osalta ennen kuin määrätään tutkimus tehtäväksi haudatusta vainajasta. Asianajajaliiton mielestä on myös perusteltua, että lakia täsmennetään säännöksellä tuomion lainvoimaisuudesta ennen toimenpiteiden aloittamista.

Asianajajaliitto pitää hyvänä asiana, että lainsäädäntöä selkeytetään. Asianajajaliiton näkemyksen mukaan työryhmän ehdotukset ovat oikeassa suhteessa perustuslain sekä Suomea velvoittavien kansainvälisten säännösten näkökulmasta. Puuttuvan lainsäädännön takia tuomioistuimet ovat joutuneet tekemään tapauskohtaista punnintaa eri intresseistä eikä tätä voida pitää perusteltuna. Työryhmän ehdotuksen mukaisesti Asianajajaliitto pitää tärkeänä, että korkeimman oikeuden vahvistama oikeuskäytäntö kirjataan myös lakiin.

Aiemmat oikeusgeneettiset tutkimustulokset ja aiemmin otetut kudosnäytteet

Lausuntonne:

Ehdotuksen mukaan aiempien tutkimustulosten ja aiemmin otettujen kudosnäytteiden hyödyntämistä vanhemmuustutkimuksissa helpotetaan. Aiemmin otettujen tutkimustulosten ehdotetaan olevan käytettävissä myös tilanteissa, joissa tutkittava on elossa ja antaa tähän suostumuksensa. Lisäksi työryhmä ehdottaa nimenomaisten tiedonsaantisäännösten lisäämistä tilanteissa, joissa tutkittava on kadonnut tai kuollut. Oikeus tähän olisi salassapitosäännösten estämättä tuomioistuimella ja sillä, jolla on vanhemmuuslain nojalla oikeus nostaa kanne vanhemmuuden vahvistamiseksi tai kumoamiseksi. Tämä oikeus on myös lastenvalvojalla.

Asianajajaliitto pitää ehdotusta kaiken kaikkiaan hyvänä. Ehdotuksella vältetään päällekkäisiä tutkimuksia ja nopeutetaan prosessia.

Muuta

Lausuntonne:

Työryhmä ehdottaa myös oikeusgeneettisen vanhemmuustutkimuksen lakiin uusia pykälä ja täsmennyksiä muun muassa henkilöllisyyden todentamisesta, näytteen ja näytteenottoasiakirjan lähettämisestä, oikeudesta korvaukseen, lausunnon pyytämisestä, sen antamisesta ja sisällöstä sekä näytteen ottajan kelpoisuudesta.

Näitä ehdotuksia pidetään perusteltuina ja tarvittavina täsmennyksinä poistamaan nykyisen lainsäädännön aiheuttamia mahdollisia epäselvyytilanteita sekä joustavoittamaan prosessia.

Vaikutusarvioinnit

Oikeusministeriö pyytää kiinnittämään lausunnossa huomiota erityisesti vaikutusarviointeihin.

Lausuntonne:

-

Enne Heidi
Suomen Asianajajaliitto